

УДК 911.3

Козак Т.І.,
аспірант кафедри географії України
Львівський національний університет імені Івана Франка

ВІДОБРАЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті проаналізовано літературне відображення поглядів іноземних та вітчизняних науковців на основні проблеми політичної географії, зокрема впливовість політичних партій на територіальну організацію суспільства в просторово-часовому аспекті. Зосереджено увагу на партійних дослідженнях українських географів, що проводяться в наукових суспільно-географічних центрах. Установлено, що українська суспільно-географічна проблематика функціонування політичних партій посідає вагомe місце в світовій науці з погляду перспективи сучасних геополітичних викликів.

Ключові слова: вплив, політична партія, геополітичні виклики, суспільно-географічний центр, літературні джерела.

В статье проанализировано литературное отражение взглядов иностранных и отечественных ученых на основные проблемы политической географии, в частности влияние политических партий на территориальную организацию общества в пространственно-временном аспекте. Сосредоточено внимание на партийных исследованиях украинских географов, проводящихся в научных общественно-географических центрах. Установлено, что украинская общественно-географическая проблематика функционирования политических партий занимает важное место в мировой науке с точки зрения перспективы современных геополитических вызовов.

Ключевые слова: влияние, политическая партия, геополитические вызовы, общественно-географический центр, литературные источники.

Zozak T.I. Reflection of social-geographical problems of political parties function in scientific literature

In the article I analyzed the literary reflection of foreign and domestic views as for the main problems of political geography, in particular, the impact of political parties on the territorial social organization in spatial and time aspect. I paid attention to party research of the Ukrainian geographers that are being conducted in scientific social-geographical centers. I found out that the Ukrainian social-geographical problem of political parties functioning has a world lead in the scientific literature in prospects of geopolitical challenges.

Key words: influence, political party, geopolitical challenges, social and geographical center, literature.

Постановка проблеми. Географія політичних партій є одним із провідних напрямків політико-географічних досліджень. Будь-яка наукова проблема потребує комплексного аналізу в літературі. Кожному автору необхідно надати проблемі попередню оцінку. Вона полягає в аналізі літературних джерел, що необхідно для з'ясування реальної значущості проблеми, виокремлення конкретного її аспекту, усвідомлення внеску інших дослідників в її розробку.

Отже, опрацювання літературних джерел із зазначеної проблематики значно розширить теоретико-методологічне поле, понятійно-тер-

мінологічний апарат, удосконалить інструментарій науки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останніми роками в українській та зарубіжній науковій літературі з'явилося чимало публікацій щодо політичних партій. Однак більшість із них – це лише відображення теоретичних і практичних аспектів організації та здійснення виборчої кампанії політичними партіями [5]. Зовсім мало публікацій, присвячених функціонуванню політичних сил у контексті впливовості на територіальну організацію суспільства. У суспільно-географічній



літературі окремі аспекти цієї проблематики висвітлено в працях М. Дністрянського [1; 2], О. Склярської [3], С. Трохимчука [4], О. Федунь [4], В. Шишацького [6], Б. Яценка [7].

Постановка завдання. Мета статті – окреслити основні риси суспільно-географічної проблематики функціонування політичних партій, визначені в наукових джерелах. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження: охарактеризувати прояви політичної думки; висвітлити головні політико-географічні ідеї найважливіших праць українських та іноземних авторів; акцентувати увагу на партійних дослідженнях українських географів, що проводяться в наукових суспільно-географічних центрах й організаціях; окреслити стан та проблеми сучасних партійних досліджень в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основи політичної географії були розроблені в кінці XIX ст. німецьким ученим Ф. Ратцелем. У фундаментальних працях «Закони просторового росту держав» (1896 р.), «Політична географія» (1897 р.), «Море як джерело могутності народів» (1900 р.) він описує державу як живий організм. Причому внаслідок своєї біологічної життєдіяльності такий політичний організм здійснює просторову експансію. Дослідник насамперед акцентує увагу на соціальних взаєминах природного відбору, боротьбі за існування. Географічного детермінізму притримувався також шведський учений Р. Челлен. У книзі «Держава як форма існування» (1916 р.) державно-політичний устрій пояснювався особливостями природних умов. Електоральна географія через призму екологічного підходу вперше ґрунтовно охарактеризована французьким науковцем А. Зігфрідом. Він розглядав вплив різноманітних типів ґрунтів та фермерських господарств на моделі голосування. «Екологічні помилки» призвели до того, що в нього виявилось дуже мало англійських послідовників (за винятком Г. Пеллінга та В. Кія). Домінуючий вплив природного середовища нівелюють представники французької наукової школи «географії людини» (П. Відаль де ля Бляш, Ж. Ансел). Вони стверджують, що соціально-політичні проблеми рівною мірою визначаються географічним середовищем та способом життя людей. Однак поява більш

складних статистичних методів відродила інтерес до географії виборів та екологічної взаємодії. Тому при ретельно розробленому підході вона може дати цінну інформацію в часовій ретроспективі за регіонами, де немає фактичних і експериментальних даних. Подальший науковий розвиток політичної географії пов'язаний із представниками британо-американської школи політичної географії. Р. Гартшорн пояснював поведінку виборців. За його твердженням, вона тісно пов'язана з природними й соціально-економічними явищами, характерними для тієї чи іншої території. Р. Джонстон, автор книги «Географія й географи» (1987 р.) велику увагу приділяв географії виборчих систем. П. Тейлор широко використовує поняття «геополітичного коду», що динамічно змінюється впродовж історії держави. Код включає сферу впливу, національні інтереси, відносини з сусідніми країнами, тобто весь географічний спектр відносин і способів взаємодії із зовнішнім світом. Дж. Егню в працях «Місце та політика» (1987 р.), «Геополітика: Перегляд світової політики» (2003 р.) детально описує проблематику території, місця, політичної сили. С. Сігал у дослідженнях геополітичних аспектів української історії розглядає питання ідентичності, приналежності. При створенні карт наголошує на етноцентричному принципі, що окреслює самотутнє геокодування нашого світосприйняття. Дослідник звертає увагу на специфіку українського джеррімендерінгу. Його суть полягає в систематичному здобуванні голосів при формуванні виборчих округів. На основі аналізу 900 карт учений обґрунтовує ідеологію простору в минулих і сучасних картографічних репрезентаціях України [9]. С. Сігал передає сприйняття нашої держави через погляди іноземців, а саме: через образи культурних, етнічних та мовних поділів, електоральних мап, газопроводів. Дослідник указує, що мовна та релігійна ознака не є визначальною в політичних симпатіях населення, проте нею досить часто аргументують сучасні політичні реалії.

Значний внесок у політичну географію України зробив академік С. Рудницький. Зокрема в працях «Україна з політико-географічного становища» (1916 р.), «Чому ми хочемо самостійної України?» (1916 р.), «Українська справа

зі становища політичної географії» (1923 р.) учений підкреслює наявність політико-географічних передумов української державності, пріоритетність національного принципу в процесах державотворення. Він окреслює географічне положення, вихід до країн Близького Сходу, межування з Польщею та Росією, а також зазначає, що всі українські етнічні землі повинні об'єднатися в єдину незалежну українську державу.

В Україні географія політичних партій як основний напрям політико-географічних досліджень починає розвиватися з кінця 1980-х – початку 1990-х рр. ХХ ст. Відтоді електоральні відмінності стали предметом дослідження не тільки географії, а й політології, соціології, психології, історії, тобто отримали тісний міжпредметний зв'язок з іншими науками. У них досить добре висвітлено теоретичні й прикладні проблеми політичної географії. Певні аспекти партійної впливовості були відображені в працях політологів (Ф. Фукуями, Ю. Шведа, М. Головатого, Н. Хоми, С. Білоусова, І. Кіянки), соціологів (Т. Зарицького, А. Литвина, Б. Ідрісова), політичних психологів (А. Брушлинського, М. Берштейна, Л. Рубінштейна), істориків (С. Сіґала) та дещо менше – географів. Українські географи зосереджують увагу на геополітичних векторах держави, окремих проявах прикордонних та міжнародних конфліктів, відображають політико-географічні проблеми етнополітики, глобалізації, кордонів, адміністративно-територіального устрою. У регіональному розрізі найчастіше об'єктом дослідження є інтеграційні угруповання або історико-географічні регіони. Методикою електоральної активності займалися такі вчені, як М. Дністрянський, О. Шаблій, А. Кузишин, В. Миронюк, Є. Хан, В. Шишацький; політико-географічними процесами – С. Греков, П. Масляк, І. Ровенчак, О. Склярська, Р. Сливка, Б. Яценко; формами та рисами політичної поведінки регіону – А. Голод; методами дослідження політичних конфліктів та протестів – О. Гладкий; політичною активністю в західному регіоні України – М. Мирош. Водночас можна констатувати той факт, що науковці приділяли недостатню увагу характеристиці впливу політичних партій у просторово-часових аспектах.

У післявоєнній Україні виникають сучасні наукові суспільно-географічні центри, де дослідники займаються активним моніторингом політичних сил. Політичну географію й геополітику вивчають у Львівській науковій школі комплексної територіальної організації суспільства. Організаційним ядром цього наукового напрямку стали кафедри економічної й соціальної географії та географії України Львівського національного університету імені Івана Франка. Науковці першої кафедри (Шаблій О., Ровенчак І., Вісьтак О., Книш М., Карпа Т., Мирош М.) вивчають розвиток політичної географії та геополітики України; описують теоретичні підходи до розуміння регіональної держави та головні передумови її розвитку й функціонування; обґрунтовують особливості електоральної географії Львівської області, політичну поведінку населення західного регіону. Представники другої кафедри (Дністрянський М., Склярська О.) досліджують політичні партії в руслі географічного українознавства. Професор М. Дністрянський обґрунтовує оптимальність системи національних держав та етнонаціональних федерацій, передумови безконфліктного розвитку територіально-політичних систем.

У київському суспільно-географічному центрі політична географія є сферою наукових інтересів Яценка Б. (проблеми політичної географії та геополітики регіонів світу), Стафійчука В. (політико-географічні аспекти взаємодії господарств, глобальний політичний простір), Брайчевського Ю. (географічні чинники політичної свідомості), Бейдика О. (геополітика), Винниченка І. (етнополітика), Малиновської О. (політико-географічні аспекти формування та функціонування західного державного кордону України), Масляка П. (геополітика та геостратегія), Олійника Я. (регіональна політика). У складі Українського географічного товариства активно функціонує комісія з регіональної політики (під керівництвом Я. Олійника). Її дослідження спрямовані на вдосконалення територіальної системи державного управління, формування державної регіональної політики і т. д. У харківському центрі політичною географією й геополітикою цікавляться Кандиба Ю., Кобилін П., Гусева Н. (регіональна політика). Концепція



зони впливу суспільно-географічних об'єктів досить детально охарактеризована в наукових працях К. Немець, Л. Немець. Вони першими з вітчизняних науковців запровадили й розвинули основні поняття цієї концепції: «зона впливу», «радіус зони впливу». Зона впливу характеризується радіусом впливу, тобто відстанню від суспільно-географічного об'єкта, на якій його вплив на оточення та інші об'єкти за всіма параметрами зникає. Взаємодія об'єктів можлива, коли їх зони впливу перетинаються, тобто частина простору для них стає спільною.

У чернівецькому центрі таку тематику розробляють Косташук І., Греков С. (електоральна та політична географія). Косташук І. описує динаміку виборчої думки на матеріалах виборів Президента України в 2004 та 2010 рр. Греков С. у співавторстві з М. Геренчук звертає увагу на динаміку зміни політичних інтересів населення, електорально-географічне районування, географічні особливості політичної культури, електоральну географію як вектор руху в геополітичному просторі. В одеському центрі такі дослідження проводяться Смольським В. (політична географія зарубіжних країн), Хомутовим В. (політична географія та геополітика), Платоною Л. (геодемографічна політика). Також політичну сферу розглядають науковці в тернопільському суспільно-географічному центрі: Заставецька О. (регіональна економічна політика), Кузишин А. (геопросторові риси політичної сфери України), Задворний С. (електоральна географія); у луцькому: Голуб Г. (політична географія, регіональна політика), Погребський Т. (етнополітика); у вінницькому: Страшевська Л. (політична географія); у ніжинському: Барановський М. (регіональна політика). У сімферопольському центрі до періоду окупації – М. Багров (регіональна геополітика, електоральна географія).

Серед зарубіжних публікацій із політичної географії необхідно виділити дослідження змін географічної інтерпретації електоральної сфери українського суспільства, проведене польським соціологом Т. Зарицьким [11]. На підставі опрацювання результатів парламентських і президентських виборів було визначено структуру регіональних політичних розколів. Т. Зарицький також розглянув

значимість різноманітних впливів, зокрема історичного минулого, етнічних змін, демографічних чинників, переміщення населення, економічної різноманітності, урбанізації, освіти й релігії. Коло наукових інтересів А. Гендзвілла охоплює дослідження локальної політики, виборчих систем, електоральної географії, політичних партій і партійних систем [8]. Тематика наукових досліджень М. Собчинського – політична географія світу (питання кордонів і прикордоння, національні, етнічні та релігійні зони конфліктів), електоральна географія [10]. Американський політолог Р. Каплан, автор «Балканських примар» (1995 р.), також визначає українське геополітичне становище. У цьому літературному джерелі можна прослідкувати рівну лінію, яка простягається через Європу. І це лінія, яку С. Гантінгтон накреслив просто через середину України, вона ділить територію й народ між західною (візантійською) та мусульманською цивілізаціями. У цьому контексті Україна опинилася на стику, а її положення цілковито межове. Такий стан речей, на думку французького політолога А. Безансона, зумовлює протистояння в межах візантійської дуги, насамперед між католицьким Заходом і православним Сходом, а також лінгвістичні диференціації між україномовними та російськомовними громадянами. Далекоглядним виявилось його припущення про можливість деструктивних процесів у межах Балтійсько-Понтійського політичного простору, що входить в сферу неоімперських інтересів Росії. Окрім югославського конфлікту, «замороженого» придністровського, з березня–квітня 2014 р. на території України здійснюється військово-політична агресія («гібридна війна») з боку Російської Федерації. Безсумнівно, причину такого дисбалансу необхідно шукати в необдуманій геостратегії України як межової держави в глобально-цивілізаційному вимірі. У зовнішньополітичних відносинах часткову напругу вноситиме проросійський вектор двох сусідніх держав (Молдова, Болгарія), де за результатами президентських виборів 2016 р. до влади прийшли просхідні кандидати. Та не варто забувати, що (попри зусилля президента) визначальна позиція залишатиметься за партійним середовищем.

Висновки з проведеного дослідження.

Сьогодні в Україні інтенсивно розвивається декілька центрів суспільно-географічної думки. У двох із них (київському та львівському) досить активно досліджують політичні партії. У решті таких центрів (харківському, чернівецькому, одеському, тернопільському, луцькому, вінницькому, ніжинському та ін.) вивчення цієї тематики перебуває в процесі становлення. Внаслідок війни на сході України значно зменшилася діяльність таких центрів на Донбасі. Через військову окупацію Автономної Республіки Крим ліквідована діяльність сімферопольського центру. Отже, вивчення зазначеної проблематики недостатньо присутнє в південних та східних регіонах України. Вважаємо, що таку територіальну картину наукових досліджень також частково визначили специфічні риси політичного менталітету населення.

Загалом наукова література з української політико-географічної проблематики є важливою складовою глобальної світової культури. Сумарні напрацювання українських науковців мають значний геостратегічний потенціал, оскільки просторове відображення електорального, інформаційного, культурного, адміністративного впливу політичних партій розкриває різноманітні проблеми територіально-політичної неконсолідованості українського суспільства та перспективи інтеграції в загальноукраїнське середовище.

Отже, досліджуючи партійне середовище України, необхідно виходити з історичного аналізу, певного критицизму щодо літературних джерел, а не з механічного відтворення геополітичних стереотипів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дністрянський М. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики / М. Дністрянський. – Львів : Літопис; Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 490 с.
2. Дністрянський М. Політична географія та геополітика України : [навч. посібник]. – Тернопіль : Богдан, 2010. – 344 с.
3. Склярська О. Політико-географічні процеси в Закарпатській і Чернівецькій областях : [монографія] / О. Склярська. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. – 242 с.
4. Трохимчук С. Політична географія світу: [навч. посібник] / С. Трохимчук, О. Федунь. – К. : Знання, 2007. – 422 с.
5. Шведа Ю. Політичні партії у виборах : теорія та практика виборчої кампанії : [навч. посіб.] / Ю. Шведа. – Київ : Знання, 2012. – 373 с.
6. Шишацький В. Електоральна географія – новий напрямок суспільної географії в Україні / В. Шишацький // Економічна і соціальна географія. – К., 2002. Випуск 53.
7. Яценко Б. Політична географія і геополітика : [навч. посібник] / Б. Яценко, В. Стафійчук, Ю. Брайчевський та ін.; за ред. Б. Яценка. – К. : Либідь, 2007. – 255 с.
8. Gendźwiłł A. O związku partycypacji wyborczej i stabilności poparcia dla partii. Lokalne efekty frekwencyjne w wyborach parlamentarnych w Polsce w latach 2005–2011. / A. Gendźwiłł, T. Żółtak, J. Rutkowski. – *Studia Socjologiczne*. Tom: 214, Zeszyt: 3, 2014. – S. 107–126.
9. Seegel S. Ukraine under Western Eyes: The Bohdan and Neonila Krawciw Ucrainica Map Collection, Harvard Ukrainian Research Institute Publications, 2011. – 360 p.
10. Sobczynski Marek *Ukraina*, Wyd. Edition Spotkania, 1993. – 320 s.
11. Zarycki T. *The New Electoral Geography of Central Europe*, Research Support Scheme Electronic Library, Open Society Institute, Budapest, Virtus, Prague. 1999. – 81 p.